

Д.В. Ляпін

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Київ

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ НА ОСНОВІ ІНДЕКСУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ



Обговорюються питання розробки методики розрахунку регіонального рейтингу на основі індексу інвестиційного клімату в Україні, що включає розробку критеріїв дослідження інвестиційного клімату; принципів та механізму функціонування національної системи моніторингу інвестиційного клімату за цими критеріями; механізму залучення інвестицій та вдосконалення механізмів захисту прав інвесторів для сприяння притоку в економіку України приватного непозичкового капіталу.

Ключові слова: бізнес-клімат, інвестиційний рейтинг, методика, розвиток підприємництва, державне управління.

Стабільний розвиток країни досягається за умови поєднання двох основних цілей: а) фокусування зусиль суспільства та інститутів державного управління на потребах та вимогах людини (громадянина), що забезпечує соціальну стабільність розвитку країни та б) одночасне фокусування намагань на економічному розвитку, що забезпечує основу для існування та розвитку країни [1, 2]. Загальновідомо, що економічний розвиток у глобальному світі залежить як від загального рівня розвитку економіки країни, так і від рівня адміністративних перешкод для бізнесу, тобто від складнощів ведення самостійної економічної діяльності. У свою чергу, рівень адміністративних бар'єрів визначає так звану *адміністративну вартість ведення бізнесу*, яка може розглядатись як вартісна оцінка обов'язкових адміністративних процедур для суб'єкта господарювання, у т.ч. контролю, звітності і т. ін., що впливає на конкурентоспроможність як окремих суб'єктів господарювання, так і (опосеред-

ковано) областей та регіонів зокрема та країни в цілому. Чим вищі адміністративні бар'єри та чим вища адміністративна вартість ведення бізнесу, тим менша інвестиційна привабливість країни як для зовнішнього, так і для внутрішнього інвестора. Тому одним із загальносвітових показників стабільності розвитку країни та її потенціалу є рівень відкритості економіки та привабливості інвестування в країну [3], що, в свою чергу, визначається як сприятливий бізнес-клімат.

Успіх національної політики розвитку конкурентоспроможності багато в чому залежить від стадії рівня розвитку національної економіки. Поділ на три стадії розвитку лежить в основі положень конкурентоспроможності, що запропоновано Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). Так, наприклад, ВЕФ при визначенні співвідношення субіндексів індексу глобальної конкурентоспроможності використовує *три стадії* економічного розвитку [4]:

✦ *факторна стадія*. Притаманна країнам з найнижчим рівнем розвитку, для яких мобілізація основних виробничих чинників (земля, сировинні товари, некваліфікована праця, ка-

пітал) є основною умовою макроекономічного росту. На цій стадії основною метою уряду має бути забезпечення загальної політичної і макроекономічної стабільності та функціонування вільних ринків, щоб здійснити ефективне розпорядження сировинними товарами і працею. Це має відбуватись як для вітчизняних суб'єктів, так і шляхом залучення іноземних інвесторів. Для цієї категорії країн ціна є головним активом у глобальній конкурентоспроможності, а локомотивом просування в другу групу – асиміляція технологій через імпорт та прямі іноземні інвестиції;

- ✦ *інвестиційна стадія* (орієнтована на ефективність). Властива країнам, що мають статус середньої прибутковості, де конкурентоспроможність досягається шляхом використання сучасних світових технологій у внутрішньому виробництві. Прямі іноземні інвестиції, спільні підприємства і аутсорсінг дають можливість інтегрувати національну економіку в світову систему. На цій стадії уряду при реалізації відповідної політики розвитку необхідно приділяти увагу фізичній інфраструктурі (порти, телекомунікації, дороги) і правовій базі (митниця, податки, законодавство про господарську діяльність), щоб забезпечити більш повну інтеграцію в глобальні ринки;
- ✦ *інноваційна стадія*. Притаманна країнам з високим рівнем економічного розвитку, які зробили перехід від економіки, що імпортує технології, до економіки, що створює технології. За цих умов починає проявлятися критичний зв'язок між конкурентоспроможністю та високим рівнем освіти (особливо, у сфері точних і природних наук) і здатністю швидко розробляти, впроваджувати та переходити до нових технологій. Ця стадія вважається найважчою для державної політики, бо, будучи заснованою на інноваціях, вимагає безпосередньої участі держави в захопленні високих темпів інновацій через приватні і державні інвестиції в наукові дослі-

дження і розробки, вищу освіту і вдосконалення ринків капіталу і правової бази та державної підтримки відкриття нових високотехнологічних підприємств.

Згідно з цією класифікацією, інноваційна стадія розвитку країни є найвищою і може бути представлена у вигляді піраміди, коли наступний рівень є надбудовою над сталим попереднім рівнем. У свою чергу це положення пояснює, що недосконалий бізнес-клімат у країні є одним із суттєвих крос-факторів, наявних на кожній стадії розвитку (*факторний – інвестиційний – інноваційний*) і відповідно впливає як на інвестиційний клімат, так і на інноваційну політику. Необхідність інноваційної складової як пріоритетної для розвитку економіки України вимагає, щоб приділялась серйозна увага формуванню і дотриманню сприятливого бізнес-клімату як передумови та вагомого чинника сприятливого інвестиційного клімату та підвищення рівня інновацій. Тому, на думку автора, інвестиційна складова є однією з базових передумов запровадження інноваційної стадії, а проблема об'єктивної оцінки стану інвестиційного розвитку (побудова інвестиційних рейтингів) з позиції оцінки бізнес-клімату є надзвичайно актуальною.

Питання методології побудови інвестиційних рейтингів розглядалися в низці робіт [5, 6, 7]. Але питання розробки та запровадження в практику системи державного управління методики розрахунку інвестиційного індексу складає певну проблему з точки зору позиції розробки такого індексу щодо його основного споживача – інвестора або системи вироблення державної політики.

За результатом логічного аналізу можна встановити, що ефективна методика інвестиційного рейтингу, з одного боку, має бути побудована на методологічній базі, еквівалентній базі світових рейтингів (щоб забезпечити єдину методологічну базу задля забезпечення порівнянності результатів розрахунків), а з іншого боку – має мати рівень деталізацій та технічної реалізації, достатньої для розробки та прий-

няття управлінських рішень органами державної влади країни. Оцінка інвестиційної привабливості України та окремих її регіонів лише міжнародними інституціями має крім можливості порівняння країни в цілому та окремих її показників з іншими країнами світу ще й певні проблемні зони, пов'язані з уніфікацією методики для світових вимірювань. Країна для вироблення власної політики розвитку інвестиційного клімату має мати більш точні інструменти вимірювання. Тому на протязі 2008—2009 років на замовлення Державного агентства України з інвестицій та інновацій незалежною аналітичною інституцією «Інститут власності і свободи» було виконано науково-дослідну роботу, яка своєю метою ставила розробку методики оцінки та моніторингу індексу інвестиційного клімату в Україні (індекс IRRU) [8]. Методика оцінки та моніторингу інвестиційного клімату IRRU розроблена як композитна та базується на світовому та вітчизняному досвіді.

В основі побудови методики лежать такі міркування. Інвестиційний клімат країни залежить від низки політичних, соціальних та культурних факторів, у тому числі взаємопов'язаних між собою, що, з одного боку, визначає складність його структури та часто неможливість виокремлення одного пріоритетного чи ключового фактора, а з іншого — складність його структури визначає актуальність широкого охоплення показників для компактного їх представлення задля наочності та простоти сприйняття комплексної оцінки. Як засвідчують, зокрема, дослідження ВЕФ, оцінка привабливості інвестиційного клімату може бути здійснена з багатьох різних теоретичних позицій. Тому в даній роботі автор розглядає можливість здійснення оцінки інвестиційного клімату. Оцінка теоретично може бути здійснена з двох різних, але взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих позицій — або з позиції оцінки ризиків та/або з позиції оцінки прибутковості ринків. Різниця в цих позиціях полягає в оцінці або ризику інвестування, або показників

прибутковості. Економічна теорія вважає, що низький ризик інвестування часто пов'язаний також і з низькими показниками прибутковості, а високі показники прибутковості часто мають місце при високому ризику інвестування. При цьому цей підхід правочинний при оцінці інвестиційної привабливості як окремих підприємств, так і галузей або регіонів. Але оцінка привабливості ризику чи оцінка привабливості прибутковості мають, у свою чергу, різні цільові групи споживачів. Так, оцінка інвестиційного клімату з позиції мінімізації ризику інвестування апіорі може бути орієнтована як на неавантюрного, середньостатистичного інвестора, так і на органи державної влади щодо формування політики сприятливого бізнес-клімату, а оцінка інвестиційного клімату з позиції максимізації прибутку орієнтована, навпаки, на ризикованого ринкового гравця. Тому з позиції реалізації державної політики щодо створення в Україні привабливого та зрозумілого інвестиційного поля було обрано проведення оцінки з позиції мінімізації ризику інвестування, тобто оцінки адміністративних та інших перешкод, що розглядаються інвесторами як такі, що заважають виходу та діяльності на ринку і зменшення яких призводить до зменшення ризиків інвестування та, відповідно, до покращення інвестиційного клімату.

За своєю структурою та повнотою факторів індекс IRRU має аналітичний та комплексний характер, що забезпечує об'єктивний аналіз тенденцій та надає можливості для вироблення та оцінки моделей впливу на інвестиційний клімат, що має надати аргументи при розгляді та прийнятті рішень щодо розвитку національної інвестиційної політики.

Фактори індексу IRRU були визначені в результаті проведеного дослідження наукових джерел, міжнародних, національних та регіональних індексів та обговорені з представниками ділового співтовариства і урядовими інституціями. Комплексність індексу IRRU визначається його розгалуженою та відкритою структурою, що складається з п'яти груп фак-

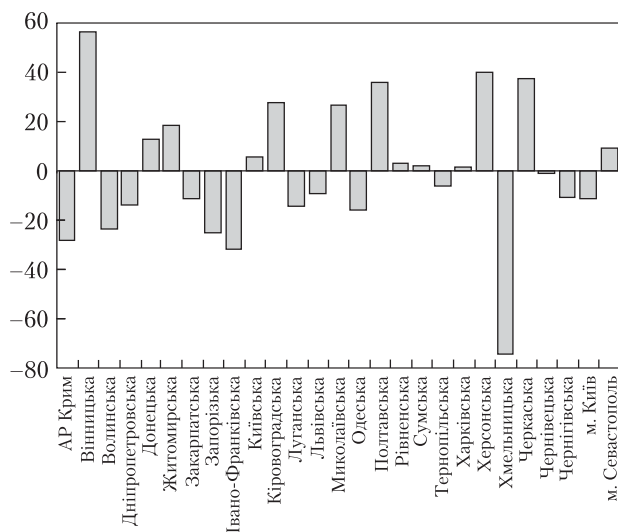


Рис. 1. Регіональний індекс IRRU за даними дослідження 2010 р.

торів (політичні, правові, макроекономічні, податкові, регуляторні) з відповідними підкритеріями (див. табл. 1). Комплексність методики розрахунку індексу IRRU визначається положенням, за якого індекс формується на основі аналізу статистичних (так званих «твердих») даних та даних експертних опитувань за п'ятьма групами факторів. Фактори, у свою чергу, складаються з критеріїв та підкритеріїв, як це наведено у табл. 1.

У табл. 2 наведено розгорнутий приклад підкритеріїв для одного з п'яти факторів.

Процедура розрахунку індексу IRRU складається з таких етапів:

1. Розрахунок підіндексу KR_{IRRU} за кожним критерієм (як за статистичним, так і за експертною оцінкою):

a) розрахунок стандартного відхилення S_k (дисперсія) за генеральною сукупністю за формулою

$$S_k = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x}_k)^2}{N}} ; \quad (1)$$

б) розрахунок нормалізованого (стандартизованого) значення (z-перетворення):

$$STD_i = \frac{(x_i - \bar{x}_k)}{S_k} ; \quad (2)$$

в) розрахунок підіндексу KR_{IRRU} за формулою

$$KR_{IRRU} = \sum_{i=1}^N (\pm) STD_i, \quad (3)$$

де KR_{IRRU} – критеріальний підіндекс IRRU (розраховується з урахуванням знаку – позитивний для критеріїв-стимуляторів, негативний для критеріїв-дестимуляторів; знак визначається за таблицею «структура індексу IRRU (див. табл. 2); S_k – стандартне відхилення (дисперсія); x_i – поточне значення; \bar{x}_k – середнє значення; N – кількість даних за критерієм;

г) розрахунок «нормалізованого» значення підіндексу $KR_{IRRU\,NORM}$

2. Розрахунок індексу K_{IRRU} за кожним критерієм:

$$K_{IRRU} = \sum_{j=1}^M KR_{IRRU\,NORM\,j}, \quad (4)$$

де M – кількість підкритеріїв у кожному критерію.

3. Розрахунок індексу F_{IRRU} за кожним фактором:

$$F_{IRRU} = \sum_{l=1}^{MN} K_{IRRU\,l}, \quad (5)$$

де MN – кількість критеріїв у кожному факторі.

4. Розрахунок композитного індексу IRRU:

$$IRRU = \sum_{i=1}^5 F_{IRRU\,i}. \quad (6)$$

Експертні дані для розрахунку індексу IRRU отримують у результаті анкетування групи експертів в кожній адміністративно-територіальній одиниці країни (в кожній області та в м. Київ і Севастополь) у рівній кількості представників від регіональних органів державної влади, регіональних органів місцевого самоврядування та від ділового співтовариства. Кожна анкета обробляється у два етапи для одержання інтегральної оцінки за кожним із критеріїв:

Етап 1. На першому етапі обробки підраховується дисперсія оцінок всіх експертів за кожним із критеріїв (тобто розраховується «рівень

Таблиця 1

A	B	C	D	E
Політичні фактори (державна влада)	Правові фактори (законодавство: наявність та стан виконання)	Економічні фактори (макроекономіка)	Податкові фактори (зобов'язання та процедури)	Регуляторні фактори (бар'єри)
Рівень корупції	Повнота законодавства	Внутрішня економіка (у т.ч. темпи змін)	Зрозумілість норм податкового законодавства	Бар'єри у земельних відносинах
Рівень компетентності влади	Несуперечливість та виконуваність	Міжнародна торгівля	Стабільність податкового законодавства	Дозвільні бар'єри
Рівень послідовності та безперервності влади	Відповідність міжнародним нормам	Міжнародні інвестиції	Складання звітності	
Повага та забезпечення прав власності		Людські ресурси	Точність виконання податкових зобов'язань	Митні бар'єри
Втрата прав власності				Банківська система

Таблиця 2

№	Назва (зміст) фактора, критерію та підкритерію	Джерело	Стимулятор(+)/дестимулятор(-)
C	Макроекономічні фактори (макроекономіка)		
C1	Внутрішня економіка, у т.ч. темпи змін: темпи зростання (зменшення) валового регіонального продукту індекси промислового виробництва темпи зростання (зменшення) обсягу інвестицій в основний капітал	Офіційні статистичні дані Офіційні статистичні дані Офіційні статистичні дані	+ + +
C2	Міжнародна торгівля темпи зростання (зменшення) обсягу експорту товарів темпи зростання (зменшення) обсягу імпорту товарів коефіцієнт покриття експортом імпорту	Офіційні статистичні дані Офіційні статистичні дані офіційні статистичні дані	+ + +
C3	Міжнародні інвестиції приріст (зменшення) прямих іноземних інвестицій обсяг прямих іноземних інвестицій на одну особу наявного населення	Офіційні статистичні дані офіційні статистичні дані	+ +
C4	Людські ресурси приріст (зменшення) населення рівень безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15—70 років темпи змін обсягів інвестицій у житлове будівництво	Офіційні статистичні дані Офіційні статистичні дані Офіційні статистичні дані	+ — +



Рис. 2. Графік регіональних відмінностей критерію «Рівень корупції» по підкритеріях: місцеві органи державної влади та місцеве самоврядування. Менше значення відповідає більш високому рівню



Рис. 3. Графік регіональних відмінностей фактора «Макроекономіка» по критеріях: внутрішня економіка (у т.ч. темпи змін); міжнародна торгівля; міжнародні інвестиції. Більше значення відповідає більш високому рівню. Місто Київ не показано

розкиду щодо середньої оцінки») за формулою

$$\bar{x}_k = \frac{\sum_{i=1}^N x_i}{N}, \quad (7)$$

де S_k — стандартне відхилення (дисперсія) за кожним із k -критеріїв; x_i — поточне значення оцінки експерта за k -критерієм; \bar{x}_k — арифме-

тичне середнє всіх оцінок експертів за даним k -критерієм

$$S_k = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x}_k)^2}{N}}, \quad (8)$$

де N — кількість експертів (за умови, що кількість експертів $N > 30$, у формулі для S_k знаменник треба замінити на $N-1$).

Етап 2. На другому етапі для одержання загальної інтегральної оцінки за кожним k -критерієм обчислюється або середнє арифметичне підсумкових оцінок, або медіана. Якщо варіація експертних оцінок за етапом 1 незначна (що визначається величиною коефіцієнта варіації, меншою або рівною 0,33), то використовується арифметичне середнє всіх оцінок експертів за критерієм \bar{x}_k . Якщо ж дисперсія більша (що визначається величиною коефіцієнта варіації, більшою 0,33), то для оцінки середнього значення використовується медіана, тому що при наявності значної варіації оцінок ця міра середнього більш адекватно відповідає природі середнього.

Звітним періодом для розрахунку індексу IRRU визначено календарний рік. На сьогодні завершено польовий етап опрацювання методики індексу IRRU у 2010 р. (рис. 1) і очікується її запровадження як робочого інструменту для відповідних органів державної влади.

Індекс показує не тільки економічний потенціал областей України, а й надає можливість аналізу матеріалу щодо ряду підкритеріїв стосовно оцінок виконання законодавства місцевими органами державної влади, рівня корупції тощо. Так, наприклад, на рис. 2 та 3 наведено приклад побудови в рамках розрахунку індексу IRRU його підкритеріїв; наведено графіки окремих підкритеріїв при побудові регіонального індексу IRRU за 2010 р. Детальний аналіз отриманих результатів дає змогу зробити висновок щодо слабких та сильних сторін по окремих факторах, що впливають на рівень інвестиційної привабливості та вироблення пропозиції щодо заходів держави для їх корегування в напрямку покращення.

ВИСНОВОК

Таким чином, слід констатувати завершення розробки методики розрахунку індексу інвестиційного клімату відповідно до методології світових індексів. Розрахунок має рівень деталізацій та технічної реалізації, достатньої для розробки та прийняття управлінських рішень органами державної влади країни. Попередні результати дослідження підтверджують практичну цінність отриманих результатів та можливість їх впровадження у практичну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Handbook on Constructing Composite Indicators. Methodology and user guide* / OECD. 2008. — 162 p. (ISBN 978-92-64-04345-9).
2. *Research methodology / IMD World Competitiveness Yearbook, 2009.* — Електронний ресурс: http://www.imd.ch/research/centers/wcc/research_methodology.cfm.
3. *Салливан Дж.* Улучшение условий инвестирования путем коллективных действий частного сектора / Доклад на конференции «Свобода, торговля и мир: региональная повестка дня», Грузия, Тбилиси, 25–27 окт. 2006 г. — Електронний ресурс: <http://www.cato.ru/georgia.php>.
4. *Основні положення Звіту про конкурентоспроможність України 2008. Назустріч економічному зростанню та процвітанню / Всесвітній Економічний Форум. 2008.* — 76 с.
5. *Іванова Н. Ю., Данилів А. І.* Оцінка інвестиційної привабливості регіону: порівняльний аналіз сучасних методик / Наукові записки. — Т. 56; Економічні науки. Національний університет «Києво-Могилянська академія». — К.: Видавничий дім «КМ Академія». — 2006. — С. 16–22.
6. *Москвін С.О.* Характеристика інвестиційного клімату в Україні та перспективи його покращення // *Пріоритети.* — 2002. — № 2. — С. 2–8.
7. *Рейтинг міст і регіонів України / Рейтингова агенція НАЦ «Інститут реформ», 2005.* — 64 с. — Електронний ресурс: <http://www.ir.org.ua/article.ngo?id=10>.
8. *Ляпін Д.В., Москвін С.О.* Методика розрахунку індексу інвестиційного клімату в Україні // *Інвестиції: практика та досвід.* — 2010. — № 7. — С. 3–6.

Д.В. Ляпін

МЕТОДИКА РАСЧЕТА РЕГИОНАЛЬНОГО РЕЙТИНГА НА ОСНОВЕ ИНДЕКСА ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА В УКРАИНЕ

Обсуждены вопросы разработки методики расчета регионального рейтинга на основе индекса инвестиционного климата в Украине, которая включает разработку критериев исследования инвестиционного климата; принципов и механизма функционирования национальной системы мониторинга инвестиционного климата за этими критериями; механизма привлечения инвестиций и усовершенствования механизмов защиты прав инвесторов для содействия притока в экономику Украины частного несудного капитала.

Ключевые слова: бизнес-климат, инвестиционный рейтинг, методика, развитие предпринимательства, государственное управление.

Dmytro Lyapin

CALCULATION METHODOLOGY OF REGIONAL RATING BASED ON THE INDEX OF INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

The article discusses the problem of the development of calculation methodology of regional rating based on the index of investment climate in Ukraine, which includes the development of research investment climate criteria, principles and mechanisms of functioning of the investment climate monitoring national system according to the criteria, development of a mechanism for attracting investment and improving mechanisms of investors' right protection for facilitation of private non-loan capital inflow in Ukraine economy.

Key words: business climate, investment rating, methodology, business development, public administration.

Стаття надійшла до редакції 29.04.11